הרב אליעזר וייל

יצא מכלל נכרי ולכלל ישראל לא בא[1]
מעמדו הרוחני של המתגייר

פתיחה

בבואנו להתבונן על רמת שייכותו של גר הצדק במצוות התורה, תתגלה בפנינו מציאות מורכבת: יש עניינים בהם הגר שווה לישראל לכל דבר, ויש עניינים בהם הוא שונה. אף השונות מורכבת היא: לפעמים מדגישה את 'חוסר הבשלות' של המתגייר ביחס לישראליות מלאה, אך לפעמים דווקא מעדיפה אותו לטובה.

בשורות הבאות ברצוננו לעקוב אחר הכיוונים השונים של הלכות אלו, ולנסות לברר את משמעותן הרוחנית. אך כהקדמה נעיין במעמדם של ישראל ביחס לאומות העולם באופן כללי, ובמהות הגרות ומשמעותה באופן עקרוני:

עצם השוני שבין האדם הכללי האוניברסלי לבין אדם מישראל מפורש אין ספור פעמים בתורה שבכתב, ומופיע גם בדברי חז"ל בתורה שבעל פה. האדם הכללי הוא האדם שעליו נאמר בבראשית א', כז:

וַיִּבְרָא אֱ-לֹהִים אֶת הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱ-לֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא אֹתָם.

ראשונים ואחרונים פירשו את מהותו של אותו 'צלם אלוקים' הנזכר בפסוק בפנים שונות: מהם שפירשו את עיקר כוחו של האדם בשכלו ובחוכמתו,[2] מהם שראו זאת ביכולתו לשלוט על עצמו ולתקן את אישיותו,[3] ומהם ביכולתו להשפיע על הבריאה בכח אישיותו ומעשיו.[4] מכח עניינו המיוחד של האדם ומכוח צלם אלוקים שבו הדריכו הקב"ה במצוות שונות (שבע מצוות בני נח), הנותנות ביטוי מעשי לאותה

[1] על פי סנהדרין נ"ח ע"ב.
[2] מורה נבוכים ח"א, פרק א'. כוזרי מאמר ראשון, ל"ה.
[3] דרך ה' ח"א, פרק ב'.
[4] נפש החיים שער א', פרק ד'.

קרבה בינו לבין אלוקים.[5]

על ישראל, לעומת זאת, נאמר בשמות י"ט, ה-ו:

> וְעַתָּה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ בְּקֹלִי וּשְׁמַרְתֶּם אֶת בְּרִיתִי וְהְיִיתֶם לִי סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים... מַמְלֶכֶת כֹּהֲנִים וְגוֹי קָדוֹשׁ.[6]

'עם סגולה' ו'גוי קדוש' הם ביטויים של ייחוד: הביטוי 'סגולה' מתייחס לצד המיוחד הטבעי הפוטנציאלי, ואילו הביטוי 'קדוש' מתייחס יותר לייחוד כפי שהוא בא לידי ביטוי בפועל בחיי המעשה. עם ישראל הוא בעל כשרון מיוחד לקרבת אלוקים, והוא מגלה כישרון זה בבחירתו להלך בדרכי התורה והמצוה, דבר שעושה אותו לגוי קדוש.[7]

ייחוד זה של אומתנו בא לידי ביטוי בדברי ראשונים ואחרונים בגוונים שונים,[8] כאשר כולם הדגישו את אותו שילוב שבין הצד הסגולי של המהות הישראלית לבין הצד הבחירי שבא לידי ביטוי בשמירת התורה ומצוותיה.

אם כן, בעוד האדם הכללי נברא ב'צלם אלוקים' כללי, לישראל ניתנה סגולה נוספת האמורה להתבטא בקדושה שבחיי המעשה באופן יומיומי.

הגיור נסוב סביב רצונו של אדם, שנברא בצלם אלוקים, להידבק באותו חלק של האנושות שהוא 'סגולה מכל העמים'.

כיצד ניתן לעשות זאת? כיצד יכול האדם הכללי, שאין בו 'סגולה מולדת', להפוך לחלק מסגולה זו?

הגמרא בשבת קמ"ה, ב שואלת:

> מפני מה עובדי כוכבים מזוהמין? - שלא עמדו על הר סיני. שבשעה שבא נחש על חוה הטיל בה זוהמא. ישראל שעמדו על הר סיני - פסקה זוהמתן, עובדי כוכבים שלא עמדו על הר סיני - לא פסקה זוהמתן. אמר ליה רב אחא בריה דרבא לרב אשי: גרים מאי? - אמר ליה: אף על גב דאינהו לא הוו, מזלייהו הוו, דכתיב את אשר ישנו פה עמנו עמד היום לפני ה' א-להינו ואת אשר איננו פה וגו'.

[5] רמב"ם הלכות מלכים ט', א.

[6] וכן בדברים ז', ו: ... בְּךָ בָּחַר ה' אֱ-לֹהֶיךָ לִהְיוֹת לוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכֹּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה.

[7] רש"י, אבן עזרא, ספורנו, ובפירוט מיוחד מלבי"ם על שמות י"ט, ה.

[8] כוזרי מאמר ראשון, צ"ה, רמב"ם אגרת תימן, מהדורת הרב שילת עמ' קי"ח: ועתה אחינו וכו', נצח ישראל, פרק י"א: בארו בזה ההפרש וכו', אגרות הראיה ח"ב, תקנ"ה, עמ' קפ"ו.

הקשר שבין חוה לנחש פגע באיכות צלם האלוקים של האדם.[9] פגיעה זו נטהרה ותוקנה אצל ישראל במעמד הר סיני, כתוצאה מהקשר המחודש של ישראל עם הקב"ה. גם המתגיירים לדורותיהם, על אף שלא נכחו בגופם במעמד הר סיני, הרי ש"משהו" מאישיותם היה שם: "אע"ג דאינהו לא הוו, מזלייהו הוו".

גם הגמרא בשבועות ל"ט, א מדגישה את נוכחות הדורות העתידיים, כולל המתגיירים, במעמד הר סיני, וזאת בקשר למי שנאלץ להישבע שבועת הדיינים, שמאיימים עליו שלא יישבע שבועת שקר:

> וכשמשביעין אותו, אומרים לו: הוי יודע, שלא על דעתך אנו משביעין אותך אלא על דעת המקום ועל דעת ב"ד. שכן מצינו במשה רבינו, כשהשביע את ישראל אמר להן: דעו, שלא על דעתכם אני משביע אתכם אלא על דעת המקום ועל דעתי, שנאמר ולא אתכם לבדכם וגו' כי את אשר ישנו פה; אין לי אלא אותן העומדין על הר סיני, דורות הבאים וגרים העתידין להתגייר מנין? ת"ל: ואת אשר איננו.[10]

עניין מהותי זה בא לידי ביטוי בהלכה, בפסיקתו של הרמב"ם בהלכות איסורי ביאה י"ג, א–ד:

> בשלושה דברים נכנסו ישראל לברית: במילה וטבילה וקרבן. וכן לדורות, כשירצה העכו"ם להיכנס לברית ולהצטופף תחת כנפי השכינה ויקבל עליו עול תורה, צריך מילה וטבילה והרצאת קרבן.[11]

אם נתינת התורה בסיני נועדה דווקא ל'עם זו יצרתי לי', הרי שהגיור, המבוסס על קבלת התורה ומצוותיה על ידי המתגייר, מיועד לאלו שרק 'מזלם' היה בהר סיני ללא גופם, בכך שמעשה הגיור והטקס הנלווה אליו משלים אצל המתגייר את מה שעשו אבותינו בגופם בסיני כשקיבלו תורה.

תהליך הגיור הוא, אם כן, תהליך של סילוק זוהמה וקבלת קדושת ישראל בגוף, ובו נחשף "מזלו" ומקורו של הגר. עד כמה עניין זה מקיף ויסודי? מהו מעמד הגר לאחר הגיור? שאלות אלו ננסה לבחון בדברים הבאים, תוך התייחסות להלכות

[9] חידושי אגדות מהרש"א יבמות ק"ג, א, ד"ה בשעה. עץ יוסף שם ד"ה זוהמא. חידושי אגדות מהר"ל שבת קמ"ו, א, ד"ה בשעה.

[10] וכן הוא בתנחומא ניצבים, פרשה ג': אמר ר' אבהו... למה כתיב כי את אשר ישנו פה ואת אשר איננו פה, לפי שהנשמות היו שם ועדיין גוף לא נברא, לכך לא כתיב בהן עמידה. אמנם ר' אבהו לא מזכיר גרים בפירוש, אלא את הדורות העתידיים מזרע ישראל.

[11] מקורה של הלכה זו בכריתות ט', א: רב אומר, ככם - כאבותיכם. מה אבותיכם לא נכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דם, אף הם לא יכנסו לברית אלא במילה וטבילה והרצאת דמים.

הקשורות בגרים ולמשמעותן.

תורה אחת לאזרח ולגר - מעמד הגר כישראל במצוות התורה

שורש למצוות המשוות את גר הצדק לישראל הוא מצוות קרבן הפסח. כך בשמות י"ב, מח-מט:

> וְכִי יָגוּר אִתְּךָ גֵּר וְעָשָׂה פֶסַח לַה' הִמּוֹל לוֹ כָּל זָכָר וְאָז יִקְרַב לַעֲשֹׂתוֹ וְהָיָה כְּאֶזְרַח הָאָרֶץ וְכָל עָרֵל לֹא יֹאכַל בּוֹ. **תּוֹרָה אַחַת יִהְיֶה לָאֶזְרָח וְלַגֵּר הַגָּר בְּתוֹכְכֶם.**

וכן במכילתא (מכילתא דרבי ישמעאל בא- מסכתא דפסחא פרשה טו):

> "תורה אחת יהיה לאזרח", למה נאמר? והלוא כבר נאמר "והיה כאזרח הארץ", ומה ת"ל? לפי שהוא אומר "וכי יגור איתך גר ועשה פסח", אין לי אלא פסח שהשווה בו את הגר לאזרח, שאר כל מצוות התורה מניין? ת"ל: "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר". בא הכתוב והשווה את הגר לאזרח בכל מצוות שבתורה.

ועל פי זה פסק הרמב"ם בפרק י"ב, יז מאיסורי ביאה:

> כל העכו"ם כולם כשיתגיירו ויקבלו עליהם כל המצוות שבתורה, והעבדים כשישתחררו, הרי הן כישראל לכל דבר... ומותרין להיכנס בקהל ה' מיד.[12]

בהתאם להשוואה עקרונית זו, באיגרת תשובה לשאלותיו של עובדיה הגר מאריך הרמב"ם להתייחס לערכו האישי של המתגייר;[13] באיגרת זו הוא עוסק בתפילות וברכות שנוסחתן כוללת את הביטוי "אלוקינו **ואלוקי אבותינו**" או את הביטוי "אשר בחר בנו" וכו' – נוסחים שלכאורה אינם נוגעים לגרים. שאלתו של עובדיה הגר היא אם עליו לשנות את הנוסח. על כך משיב הרמב"ם נחרצות:

> יש לך לאמר הכל כתקנן, ואל תשנה דבר.

הוא מנמק זאת בכך שגם אם המתגייר איננו מזרעו של אברהם במובן הפשוט, הרי שהוא מתלמידיו ההולכים בדרכו:

> שלימדם והורם וצווה בניו ובני ביתו לשמור דרך ה'... לפיכך כל מי שיתגייר עד סוף כל הדורות... תלמידיו של אברהם אבינו ובני ביתו הן, וכולן החזירן למוטב... נמצא

[12] וכן השוו חז"ל גר צדק לישראל בספרי במדבר ט', יד לעניין פסח שני, ובספרי במדבר ט"ו, טו לעניין חובת התוספת של מנחות ונסכים לקרבנות השונים.

[13] אגרות הרמב"ם, מהדורת הרב שילת, עמ' רל"ג.

אברהם אבינו אב לזרעו הכשרים ההולכים בדרכיו... והם כל גר שיתגייר. לפיכך יש לך לאמר 'אלוקינו ואלוקי אבותינו', שאברהם הוא אביך.

ובהמשך דבריו שם:

אין שם הפרש כלל בינינו ובינך לכל דבר, וודאי יש לך לברך אשר בחר בנו... שכבר בחר בך הקב"ה והבדילך מכל האומות, ונתן לך התורה, **שהתורה לנו ולגרים נתנה.**

ניסוח זה מזכיר את דברי הפסוק המפורשים – "תורה אחת יהיה לאזרח ולגר". רעיון דומה עולה גם בתשובה נוספת לעובדיה הגר,[14] בה מביע הרמב"ם זעזוע מכך שרבו של עובדיה כינה אותו כסיל מכיוון שטעה, לדעתו, בהבנת האיסלאם:

וזה שקרא לך כסיל – תימה גדול הוא, אדם שהניח אביו ומולדתו... ובא ונדבק באומה זו... וידע שדרכה דת אמת וצדק והכיר דתי ישראל... מי שזו מעלתו כסיל יקרא? חלילה לך, לא כסיל קרא ה' שמך, אלא משכיל מבין ופקח והולך נכוחות ותלמידו של אברהם אבינו... ומי שברך את אברהם רבך... הוא יברך אותך ויתן לך שכרך כראוי... ויזכה אותך לכל הנחמות העתידות לישראל.

דברי הרמב"ם האחרונים מתיישבים היטב עם מגמה נוספת בתורה, המטרפדת מראש כל ניסיון לפגוע בגרים בשל מוצאם: כך בהדגשה שיש לאהוב את הגר[15] ושאסור להונותו[16] או להטות את דינו.[17] על רקע זה יש להבין גם את תקנתם של אנשי כנסת הגדולה להתפלל על קבוצות מיוחדות באומה, ביניהן קבוצת הגרים.[18]

[14] שם עמ' רל"ח–רמ"א.

[15] דברים י', יט: "וְאָהַבְתֶּם אֶת הַגֵּר כִּי גֵרִים הֱיִיתֶם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם". הרמב"ם בהלכות דעות ו', ד פסק בעקבות זאת: "אהבת הגר שבא ונכנס תחת כנפי השכינה שתי מצות עשה, אחת מפני שהוא בכלל רעים ואחת מפני שהוא גר והתורה אמרה ואהבתם את הגר, צוה על אהבת הגר כמו שצוה על אהבת עצמו שנאמר ואהבת את ה' א-להיך, הקדוש ברוך הוא עצמו אוהב גרים שנאמר ואוהב גר".

[16] בבא מציעא נ"ט, ב: "תנו רבנן: המאנה את הגר עובר בשלשה לאוין... תניא, רבי אליעזר הגדול אומר: מפני מה הזהירה תורה בשלשים וששה מקומות, ואמרי לה בארבעים וששה מקומות בגר? - מפני שסורו רע".

[17] דברים כ"ד, יז: "לֹא תַטֶּה מִשְׁפַּט גֵּר יָתוֹם וְלֹא תַחֲבֹל בֶּגֶד אַלְמָנָה". הרמב"ם בהלכות סנהדרין כ', יב פסק בעקבות זאת: "כל המטה משפט אחד מישראל עובר בלאו אחד שנאמר לא תעשו עול במשפט, ואם היה גר עובר בשני לאוין שנאמר לא תטה משפט גר, ואם היה יתום עובר בשלשה לאוין שנאמר משפט גר יתום".

[18] מגילה י"ז, ב: "וכולל גירי הצדק עם הצדיקים".

"כל זמן שדבר לישראל... צריך להביא את הגרים" - מעמדו ה'חסר' של המתגייר

למרות ההשוואה הגורפת לכאורה שראינו בחיוב המצוות בין ישראל לגר, הרי שדרשות רבות לגבי מצוות פרטיות (כגון: איסור חמץ, עינוי יום הכיפורים, איסור דם, ועוד)[19] לומדות מריבוי מיוחד את חיובם של הגרים, ומשמע שאלמלא הריבוי, לא היה הגר מתחייב באותן מצוות. המלבי"ם בפירושו לספרא ויקרא ד', ב אות קצ"א מסביר ביחס לכך, כי הריבוי של גר בכל מצוות התורה תקף רק ביחס לאותן מצוות בהן לא צויין במפורש שהחיוב חל על "בני ישראל":

> אבל בכל מקום דכתיב "בני ישראל" לא למדנו מזה, והוצרך הכתוב לבאר תמיד על ידי ריבוי שגם הם בכלל.

אך מלבד הדרשה העקרונית, במספר מצוות ישנה הבחנה מעשית בין ישראלים לגרים, הקשורה להגדרת האחרונים כחלק מקהל ישראל: כך בהלכות איסורי ביאה ט"ו, ז–ט פוסק הרמב"ם לעניין חתנות כי הן גר והן בנם של גר וגיורת הותרו בממזרת, מה שאין כן אם אחד ההורים מישראל, אז "**הולד ישראל לכל דבר** ואסור בממזרת". כמו כן בהלכות מלכים א', ד הוא פוסק שגר פסול "לכל שררות בישראל".

הבחנה בין ישראל לגרים נמצאת גם בדברי ריה"ל בכוזרי.[20] לדעתו העניין האלוקי המיוחד בישראל מתבטא בכשרון הנבואה, המתקיימת רק בקרב אדם מזרע ישראל:

> וחול העניין האלוקי על המונם, עד שהגיעו כולם למעלת הדיבור... אחר שלא היה חל העניין האלוקי, כי אם ביחידים מבני אדם אחר אדם הראשון.[21]

גר הצדק יוכל להסתפח לישראל, אך לא להגיע למעלתם:

> אמר הכוזרי: אם כן אני רואה שתורתכם אינה נתונה כי אם לכם! אמר החבר: כן הוא, כל הנלוה אלינו מן האמות בפרט יגיעהו מן הטובה אשר ייטיב הבורא אלינו, אך לא יהיה שוה עמנו... מפני שאנחנו נקראים הסגלה מבני אדם.[22]

ובהמשך הוא מפרש דבריו, שהגר לא יוכל לקבל נבואה:

[19] וראה: אנציקלופדיה תלמודית כרך ו' "גר חיובו במצוות".
[20] מאמר ראשון, כ"ו – מ"ג, קט"ו.
[21] שם, צ"ה.
[22] שם, כ"ו-כ"ז.

ומי שדבק בדרך הזה יהיה לו ולזרעו חלק גדול מן הקרבה אל האל יתברך, ועם כל זה לא ישתוה הגר הנכנס בתורתנו עם האזרח - כי האזרחים לבדם הם ראויים לנבואה, וזולתם – תכלית ענינם שיקבלו מהם, **ושיהיו חכמים וחסידים, אך לא נביאים.**[23]

ניתן לומר, אם כן, שריה"ל מזהה אצל המתגייר חיסרון ביחס לאדם מישראל, הנובע מדרגה שונה של השתייכות.[24] הגר משתייך לישראל מצד דרגת חייו הפרטית וחיבורו לתורה ומצוות, אך הוא עדיין לא השלים את חיבורו **לכלל ישראל**, חיסרון שמעכבו מהשגת דרגת הנבואה.[25] משמעותו של פער עמוק זה היא, שאף שגרים יכולים לבוא בבריתו של **אברהם** אבינו, הרי שמעמדם כבני **ישראל** וכחלק מקהל שבטי ישראל – לוקה בחסר. הבחנה זו משתקפת בדרשות המצריכות לימוד מיוחד על חיובם של גרים במצוות בהן נאמר במפורש "בני ישראל", בהיתר גרים בממזרים ובאיסור למנותם לשררה בישראל.

הבחנה מהותית כמו זו של ריה"ל משתקפת גם בדברי הרמח"ל,[26] המתאר את התפתחותה הרוחנית של האנושות מבריאת העולם והלאה. חלק ממצג זה כולל הסבר על עניינם של ישראל באנושות, ועל עניינם של "ענפי שאר האומות, שבבחירתם ובמעשיהם יעקרו עצמם משרשם ויוכללו בענפיו של **אברהם אבינו** אם ירצו".

את תיאורו פותח הרמח"ל במשמעות בריאת האדם (דרך ה', ח"ב, פ"ד):

> אדם הראשון נברא לידבק בו יתברך... בבחירתו ורצונו.

אלא שאדם הראשון חטא, וירד על ידי חטא זה מן המדרגה המקורית שיועדה לו. אף על פי כן ניתנה בידו האפשרות לחזור ולהתעלות למדרגתו המקורית. אך היחיד שהתעלה בפועל למדרגה עליונה יותר הוא אברהם אבינו, והוא הנחיל מדרגה זו גם לבניו אחריו, ובכך נקבעו באנושות שתי מדרגות: מדרגת כלל האומות ומדרגת ישראל. יחד עם זאת, מאפשר הקב"ה לאנשים ממדרגת האנושות הכללית לעקור

[23] שם, קט"ו.

[24] אמנם באוצר נחמד שם, כ"ז, מבאר את סיבת ההבדל בכך שהמתגייר מצטרף אלינו מדין "אינו מצווה", ולכן אין שכרו כשכרנו, שכן "גדול המצווה ועושה". זאת אומרת: הנבואה נתפסת כשכר המגיע לישראל, ולא כמהות שונה אצל ישראל ואצל גר.

[25] מתוך "התורה הגואלת" חלק ג', עמ' מ"ח [שיעורי הרב צבי יהודה קוק זצ"ל, שהובאו לדפוס על ידי הרב חיים אביהוא שורץ], וביאורו של הרב שלמה אבינר לכוזרי, עמ' 302 רכ"ז.

[26] דרך ה' ח"ב, פרק ד'.

עצמם ממדרגתם, ולכלול עצמן "בענפיו של אברהם אבינו עליו השלום", ואף עשה את אברהם אבינו אב לגרים, באמרו לו "ונברכו בך **כל משפחות האדמה**".

לפני מעמד הר סיני עדיין היתה לאומות האפשרות לדבוק במעלה העליונה יותר שאברהם וצאצאיו הגיעו אליה, וכביטוי מובהק לכך אף 'הציע' הקב"ה בעצמו את התורה לשאר האומות תחילה. אך כיוון שהללו לא רצו, "נסתם השער בפניהם סיתום שאין לו פתיחה". דברים אלו אמורים כלפי הצטרפות למדרגת ישראל **כציבור**, אך ודאי כי כל **יחיד** שיחפוץ בכך – יוכל להיכנס בברית עם הקב"ה על ידי גיור.

אף שהרמח"ל אינו מתייחס במפורש להבדל שבין יהודי מבטן ומלידה לגר הצדק, ניתן להבין מדבריו **שהבסיס האנושי** של המתגייר שונה מזה של אדם מישראל. המתגייר הוא אדם במדריגת אדם הראשון, שאחרי החטא עדיין דבק בדבר ה'. ערכו האישי ושכרו גדולים מאד, אך אין הוא שווה לאדם מישראל, שהוא ענף משורש מדריגתו של אברהם אבינו ע"ה.

צאצאי המתגייר

מעמדו השונה של הגר ממשיך איתו גם לדורות הבאים, עד להשתלבותו המוחלטת בקהל ישראל ולהשתוות דיניו לדיני כל אחד מישראל. בברייתא בקידושין ע"ה, א נחלקו התנאים עד מתי אוחז הגר במעמדו המיוחד:

> תניא: גר עד עשרה דורות - מותר בממזרת, מכאן ואילך - אסור בממזרת; ויש אומרים: עד שישתקע שם עבודת כוכבים ממנו.

ופסק הרמב"ם, בהלכות איסורי ביאה ט"ו, ח כדעת יש אומרים בברייתא:

> גיורת שנשאת לגר והולידו בן, אף על פי שהורתו ולידתו בקדושה הרי זה מותר בממזרת, וכן בן בן בנו, עד שישתקע שם גירותו ממנו ולא יודע שהוא גר ואח"כ יאסר בממזרת.

האיסור בממזרת הוא ביטוי **להשתחררות** ממעמד הגר, ולהפיכה לישראל לכל דבר.[27]

[27] יצויין כי כל הנאמר כאן הוא ביחס לגרים שנישאו ביניהם, אולם "גר שנשא בת ישראל, או ישראל שנשא גיורת, הולד ישראלי לכל דבר..." החל מלידתו, כפסק הרמב"ם שם בהלכה ט. כן הוא גם לעניין נישואי כהן וגיורת,כמובא שם בהלכה יב: "גר... שנשא בת ישראל או ישראל

התפיסה הזו יכולה להיות מובנת לאור דברי ר' יוסף ענגיל.[28] הגמרא שם מביאה מחלוקת תנאים בדין גר שמל ולא טבל או טבל ולא מל (יבמות מו, א):

> ת"ר: גר שמל ולא טבל, ר"א אומר הרי זה גר, שכן מצינו באבותינו שמלו ולא טבלו. טבל ולא מל, ר' יהושע אומר הרי זה גר, שכן מצינו באמהות שטבלו ולא מלו. וחכמים אומרים: טבל ולא מל, מל ולא טבל - אין גר עד שימול ויטבול.

המהר"י ענגיל שואל מדוע לשיטת חכמים מילה ללא טבילה וטבילה ללא מילה אינם פועלים כלל:

> חכם אחד שאלני מדוע כל אחד מינייהו אינו פועל כלל, ומאי שנא מדאמרינן בעלמא דב' דברים המתירין מעלין זה את זה? והשבתי דב' דברים המעלין וכו' היינו רק כששניהם עושים פעולה אחת ואז כל אחד פועל מקצת פעולה. מה שאין כן מילה וטבילה דגר, לכל אחד פעולה אחרת, כי הגרות יש בו שני דברים: הסרת ענין הכותיות וקבלת ענין הישראליות. עיין סנהדרין נח ע"ב יצא מכלל העכו"ם ולכלל ישראל לא בא. הרי דיש מיצוע לב' הדברים האלו... וזהו שפועלים המילה והטבילה. כי הסרת הערלה מסרת תיעוב הכותיות, והטבילה נותנת קדושה.

על יסוד דבריו, שבגרות שני שלבים,[29] ניתן למתוח את זמן "קבלת הישראליות" לא רק עד לסיום תהליך הגיור, אלא עד שישתקע שם גויותו ממנו או מצאצאיו שיוולדו לו מבת ישראל, ובכך להבין דרישה כזו ביחס לאיסורו בממזרת.

ביטוי לחלקיות הזו במעמדו של המתגייר נמצא בדברי השפת אמת,[30] העוסק במדרש בשמות רבה, כ"ז, ד על הפסוק בירמיהו ט"ז, יט:

> ה' עֻזִּי וּמָעֻזִּי וּמְנוּסִי בְּיוֹם צָרָה; אֵלֶיךָ גוֹיִם יָבֹאוּ מֵאַפְסֵי-אָרֶץ.

המדרש מציין כי מאורעות שאירעו לאבותינו במהלך ההיסטוריה השפיעו על אישים באומות (רחב, יתרו ומלכת שבא) להתקרב לקהל ישראל. השפת אמת, על פי המדרש, מאריך לבאר שכיוון שישראל הם מדרגה מיוחדת בבריאה, הרי שיש להם את היכולת לרומם את הגויים, אבל עד גבול מסוים:

> הקב"ה הביא אותם למצרים כדי שיעלו כל הברואים ... ועל ידי זה אליך גויים

שנשא גיורת... בתו כשרה לכהונה לכתחילה". ומשמע שצד הישראליות של הצאצא הנולד מועיל להעלותו ולשייכו לקהל ישראל.

[28] גליוני הש"ס יבמות מו, א.

[29] הבאים לידי ביטוי הלכתי בהיתר עבד כנעני באימו, כמובא בסנהדרין נח, ב.

[30] שמות, מהדורת אור עציון, עמ' 188, בתוך ד"ה "במדרש", תרמ"ה.

> יבואו... בני ישראל הם הנשמה. והקב"ה ברא העולם להיות מדרגות זו אחר זו. וכמו שיש התחברות בין דומם לצומח ויש ממוצע ביניהם וכמו כן מצומח לבעלי חיים ומבעלי חיים למדבר... וכן ממדבר לבני ישראל שנקראו אדם... והגרים המה הממוצעים בין האומות לבני ישראל. ובשעת קבלת התורה, שנתרוממו בני ישראל, הוצרך לביאת יתרו כדי שיהיה על ידו קצת התקשרות להעולם בשורש שהם נפשות בני ישראל... ושעל ידם יהיה עליה לכל האומות, **כפי מה שיכולין לקבל**.

משמעות רוחנית לשני השלבים הללו יכולים לספק דברי הרב יוסף דב סולובייצ'יק במאמרו קול דודי דופק.[31] הרב סולובייצ'יק שם מאריך להסביר את הקשר המיוחד שבין ישראל לקב"ה:

> הקב"ה כרת עם ישראל שתי בריתות. ברית אחת כרת במצרים... הברית השניה בהר סיני... מהי מהותן של שתי בריתות אלה?... כשם שהבדילה היהדות במציאות האישית האידיבידואלית בין גורל ליעוד, כך הבחינה בקיומנו הלאומי היסטורי בין שתי אידיאות אלו... לאור הנחה זו יש לאמר כי ברית מצרים היתה ברית גורל וברית סיני - ברית יעוד.

ברית הגורל, מקורה בדבר ה':

> הוא הא-להים אשר איננו ממתין לבקשת האדם... הוא מטיל את מרותו עליו בעל כרחו. אי אפשר לו לאדם מישראל להגלות את א-להי העברים מרשותו ומתחומו.

ברית היעוד כבר תלויה בשיתוף הפעולה ובנכונות לקבלה:

> היעוד מציין בחיי האומה, כמו בחיי היחיד, קיום מדעת שהאומה בחרה בו ברצונה החופשי.

הקב"ה הוציא את ישראל ממצרים מבלי להימלך בהם. לעומת זאת, בקבלת התורה שלח הקב"ה את משה להגיד להם את דברו ולהשיב את תשובתם.

את הליך הגיור תופס הרב סולובייצ'יק ככולל את שתי המהויות של הגורל והיעוד:

> הנכרי הבא להסתפח אל האומה מקבל עליו עול שתי הבריתות. הוא משרה עצמו בתוך מעגל הקסמים של הגורל היהודי ומקדש עצמו ליעוד היהודי.

נראה שגם דברי הגרי"ד הללו עשויים לסייע בהבנת הלכות המתגייר: בעוד עניין ההצטרפות לגורל היהודי מתברר עם ביצוע המילה שבגיור ("יצא מכלל עכו"ם"

[31] קול דודי דופק (איש האמונה עמ' 86-99), על התשובה (לעברך בברית ה' עמ' 137).

בלשונו ההלכתית של ר' יוסף ענגיל), ייתכן שעניין הייעוד ("לכלל ישראל בא") הולך ומתברר בהדרגה, ומגיע לידי ביטוי מלא רק בדורות הבאים.

בין גר לחבירו

בכמה מקומות בהם מתייחס הרב קוק זצ"ל לענין הגיור,[32] נראה שלדעתו מעלתו המיוחדת של גר הצדק היא בחיבור הרצון להתקשר עם דבר ה' עם הרצון להתחבר לקדושת ישראל.

הגמרא בברכות נ"ז, ב מביאה מחלוקת בין חכמים לרשב"א:

> מקום שנעקרה ממנו עבודה זרה אומר ברוך שעקר עבודה זרה מארצנו וכשם שנעקרה ממקום זה כן תעקר מכל מקומות ישראל והשב לב עובדיהם לעבדך. ובחו"ל אין צריך לומר והשב לב עובדיהם לעבדך, מפני שרובה גויים. ר' שמעון בן אלעזר אומר: אף בחו"ל צריך לומר כן מפני שעתידים להתגייר, שנאמר: אז אהפוך אל עמים שפה ברורה.

אגב הסברו לשיטת רשב"א במחלוקתו עם חכמים כותב הרב בעין אי"ה שם, אות קי"ד:

> רשב"א אמנם ס"ל, שאף אם אמת הדבר שאין לנו חובת ומצות השתדלות ביחש לשאר עמים בשרשי האמונה ודעת ד', אבל דבר זה הוא ברור, שכל שתמהר ישועתינו לבא, וקרן ישראל יתרומם ועבודת ד' תתעודד בקרבינו במעלה רוממה, יותר עלול הדבר שכל באי עולם יכירו על ידינו את הדר כבוד מלכותו ית'. והדבר הוא מוכרח באשר הדרך האחת הכבושה לדעת את ד' בכל העולם הוא דוקא ע"י ישראל, א"כ משאת הנפש של תיקון העולם הכללי, תעורר אותנו למהר לבא אנו אל השלמתינו, מפני שעתידין להתגייר. **הגירות היא הוראה של קבלת מלכות שמים באמצעות ישראל וע"י השפעתם,** והראיה איתנה מאד "כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה לקרא כולם בשם ד' לעבדו שכם אחד". האחדות הזאת במושגי עבודת ד' שהיא נחוצה גם היא מאד לטובה האנושית הכללית ברוחניות וגשמיות, אי אפשר שתבא כי אם שתלקח ממקור ישראל, שיהי' המקור אחד בעולם ומתפלג לארחות רבות כפי השגת ותכונת כל עם ועם ויכלתו לקבל מאורה של תורת ישראל.[33]

[32] עין אי"ה ברכות, פ"ז י"ח, פ"ט קי"ד, מאמרי הראיה, עמ' 200 על גירי הצדק, עמ' 488-489, שיעורים בספר הכוזרי, סוף פרק ג' ותחילת פרק ד'.

[33] יסוד זה מודגש גם בסוף המאמר על גרי הצדק, במאמרי הראיה עמ' 201: "גרים מסוג זה הנם

בברכות מ"ז, ב מסבירה הגמרא את נאמנותם של הכותים על מעשרות יותר מעמי ארצות שבישראל:

> כי כל מצוה שהחזיקו בה כותים הרבה מדקדקים בה יותר מישראל.

הרב קוק בעין אי"ה שם, אות י"ח, מסביר שלמרות מעלתם, הכותים אינם **גרי צדק**, משום שגיורם אינו קשור ללאומיות של עם ישראל. למרות זאת יש להם מעלה מיוחדת המאפשרת להם צירוף מסוים לישראל, בשל היותם **גרי אמת** המכירים באמת המוסרית של התורה:

> תכלית התורה היא כפולה, השלמות הפרטית של כל יחיד ויחיד... ועוד יתרון... והוא התכלית הלאומית שיש בכלל התורה והמצוות שהם בכללם מחזקים את האגד הלאומי ומוסיפים עצמם בסגולות הלאומיות. ויען שלאומיותם של ישראל היא הדרך הכבושה להדריך את כל העולם בדרכי ה', על כן בתיקון ושכלול של כנסת ישראל תלויים כל גופי תורה ומצוות... והנה הכותים אינם מכירים כלל לאומיותם של ישראל כי עוד כצר נחשבו לכלל האומה מצד לאומיותה והשתתפם בתורה אינו כי אם מצד רצונם לזכות בשכרה, או הכרת האמת למצויינים שבה... שגם המעלה את הכותים ונותן להם יתרון שאינם גירי אריות אומר שהם "גירי אמת", ואינו כלשון המורגל להם בכל מקום "גירי הצדק".[34]

כלומר: שתי קומות ליכולת האדם הכללי להתעלות ממדריגתו האנושית הבסיסית אל עבר מדריגתם של ישראל, האחת בקיום המצוות כישראל והשניה בשותפות זהות לאומית עם ישראל. ייתכן והבחנה זו יכולה להוות תשתית להבנת ההבדל שבין גר לבין ישראל – אותו ההבדל עליו הצבענו בנוגע להלכות שונות.

על גבי יסוד זה שהעלה אביו מחדד הרב צבי יהודה זצ"ל[35] את ההבדל בין מהות הגיור קודם מתן תורה,[36] לבין הגיור שלאחר מתן תורה:

> הגיור שבזמן האבות הוא לא של התחברות והצטרפות אל האומה הישראלית ושל התחייבות לקיום תורתה ומצוותיה... הגיור הזה של האבות הוא של ביטול האליליות

החלק המאיר שבכללות גרי הצדק, שדבקות רוחם נשתלמה במה שקשרו את חייהם עם קדושת ישראל וקדושת ירושלים עיה"ק ת"ו, עיר ה' שמה לנצח".

[34] גם בשיעוריו של הרב על הכוזרי במאמרי הראיה עמ' 488-489 ניתן להבחין בשתי דרגות של מתגיירים: מי שכוונתו רצויה אך לא מעשיו, ומי שגם מעשיו רצויים.

[35] לנתיבות ישראל ב', עמ' קע"א, "לברור ענין הגיור מבחינת היהדות התורנית".

[36] זה של תקופת האבות: "אברהם מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים" – על פי בראשית רבה פר' ל"ט.

> ושחיתותיה... של מצוות האנושיות הכללית של בני נח... מה שאין כן הגיור והייהוד שלנו של אחרי מתן תורה, שהוא הנהו הצטרפות והתחברות אל **אומה זו ואל ייחוד שכינתה** עם ההתחייבות במשמרת התורה והמצווה.

בהמשך דבריו שם הוא מבאר, שגם לאחר מתן תורה קיימים מתגיירים הרוצים להתגייר מתוך מניעים מוסריים ולאו דווקא מתוך קישור לצד הלאומי:

> אותו הגיור הטרם-היסטורי במובנה של יהדות התורה, יכול להיות קיים גם אחר כך במובנה של אגדה והשפעה רוחנית כללית. אכן הגיור **הממשי** ליהדות התורה של האומה, הרי הוא קשור בסדרי חייה ובמערכת חוקיה ומשפטיה של **התורה** הזאת ושל **האומה** הזאת.

אמנם תיתכנה תופעות של "גיור שאינו ממשי", וייתכנו "סיבוכים רוחניים ומעשיים", אולם ככל שהצטרפות המתגיירים תהיה יותר "מתוך הכוונה הטהורה להדבק בישראל ובתורתו... ולא לשם איזו כוונה אחרת", כך תגדל הברכה והתועלת מאותם מתגיירים, "שמהם יצאו ונשתלשלו אבות בישראל למלכות ולתורה, לקיום האומה והתורה... אמנם בדיעבד הגירות קיימת גם אם היתה 'בשביל דבר' ".

על אף שאין בדברי הרב צבי יהודה התייחסות מפורשת להבדל שבין גר הצדק ובין האדם מישראל, ייתכן שדבריו אודות המדרגות השונות של המתגיירים מקבילות להבדלי המדרגות שבין גר לישראל.

סיכום

באופן עקרוני השוותה התורה את הגר לישראל לכל דבר – **תורה אחת לאזרח ולגר.**

אמנם יש הבדלים בין גר הצדק לאדם מישראל: ישנן הלכות המדגישות הבדלים בין המתגייר לאדם מזרע ישראל (בעיקר הלכות הנוגעות לחתנות, שררה ומלכות), וקיימות מצוות הדורשות דווקא להפלותו לטובה (אהבת הגר, איסור הונאתו והטיית דינו). בעוד העדפתו לטובה מובנת לאור דברי הרמב"ם באגרותיו, הטוען לשוויון מוחלט בין גר לבין ישראל, הרי שההלכות המפלות גר לרעה – אותן פוסק גם הרמב"ם עצמו להלכה – אינן מקבלות הסבר בדבריו.

כדי להבין את הפער הזה הראינו את דברי ריה"ל בכוזרי ואת דברי הרמח"ל בדרך ה', שהדגישו בפירוש את הבדל המעמדות בין אדם מישראל לבין המתגייר.

ראינו כי בתווך, בין הרמב"ם השולל מבחינה עקרונית כל הבחנה בין גר לישראל, ובין ריה"ל ורמח"ל המדגישים הבדלים בין שתי הקבוצות, נמצאים השפת אמת לפרשת כי תשא, המהר"י ענגיל והרב סולובייצ'יק, שהצביעו על בחינות שונות בתהליך הגיור, שאפשר להסבירן גם כשלבים בהשתלבות המתגייר בקהל ישראל,

ולהסביר על פיהן את מעמדם ההלכתי השונה של המתגיירים והלכותיהם. הבאנו גם את דברי הרב קוק ובנו הרב צבי יהודה, המצביעים על שני סוגים שונים מבחינה מהותית של גיור, עם משמעויות ותכנים שונים לחלוטין ("גרות אמת" ו"גרות צדק") – שייתכן ובאים לידי ביטוי גם בתהליך הגיור המקובל ועליהם מתבססים ההבדלים ההלכתיים שבין גר לישראל.